

El descens mundial de la fecunditat

Alícia Adserà

Gronxadors d'un parc infantil. Fotografia: Adobe Stock

En les darreres dècades, les taxes de fecunditat han disminuït dràsticament a la majoria de les regions del món. En moltes societats de renda alta, i fins i tot en alguns països de renda mitjana, el nombre de fills per dona se situa actualment molt per sota del llindar de reemplaçament de 2,1, nivell en què la població disminuiria si no hi hagués migració. Les taxes al sud d'Europa i l'est d'Àsia, per exemple, se situen per sota d'1,5 (a Espanya, de manera persistent, entre 1,2 i 1,1 els darrers anys); a Corea del Sud, la fecunditat s'ha desplomat fins a situar-se al voltant del 0,7, la més baixa del món. Fins i tot els Estats Units, que havien estat considerats un cas atípic perquè la seva fecunditat continuava sent relativament alta entre les nacions riques, ha vist baixar les seves taxes fins a situar-se al voltant d'1,64. Tot i això, hi continua havent una notable excepció: l'Àfrica subsahariana, on les taxes de fecunditat es mantenen al voltant dels 4,6 fills per dona, destaca en un panorama mundial marcat per nivells de natalitat històricament baixos.

Aquesta reestructuració radical dels règims de fecunditat planteja seriosos interrogants per al futur de les societats de tot el món. La baixa fecunditat accelera l'envelliment de la població, exerceix pressió sobre els estats del benestar, posa a prova els sistemes de pensions, afecta la dinàmica migratòria i pot provocar escassetat de mà d'obra i desacceleració econòmica. Les conseqüències d'una baixa fecunditat sostinguda van més enllà de la demografia: afecten les relacions intergeneracionals, fan reconfigurar les expectatives culturals i exigeixen nous plantejaments polítics. A més, l'existència d'una bretxa persistent entre el que la gent declara que és el nombre "ideal" de fills i la

fecunditat “real” subratlla la complexitat del fenomen. De fet, les enquestes mostren sistemàticament que, quan se’ls pregunta directament, les persones de tot el món tendeixen a expressar el seu desig de tenir dos fills de mitjana. Tot i això, aquestes preferències declarades no es tradueixen en naixements reals.

Tot i que demògrafs, sociòlegs i economistes han generat un ampli ventall d’explicacions per als descensos de la fecunditat a llarg termini —des de l’augment de l’educació de la població femenina fins a la incorporació de les dones a la població activa, des del creixement del secularisme fins a l’expansió de l’autonomia individual—, aquests marcs tenen dificultats per explicar la fecunditat extraordinàriament baixa.

Aquest article examina el descens mundial de la fecunditat des d’una perspectiva comparada i esbossa algunes diferències regionals singulars. El text fa referència als marcs explicatius clau —la nova economia domèstica, la hipòtesi de l’equitat de gènere i la segona transició demogràfica— i al fracàs dels intents d’implementar polítiques pronatalistes. Finalment, analitza per què anar més enllà de les explicacions basades únicament en els costos i examinar també l’evolució de les preferències és essencial per comprendre i, potencialment, abordar un dels principals reptes demogràfics dels nostres temps.

Un descens global amb una notable excepció

A la major part del món, les taxes de fecunditat fa dècades que baixen. A mitjan segle XX, moltes regions tenien taxes mitjanes de fecunditat molt superiors a 5 fills per dona. Actualment, aquestes xifres han disminuït dràsticament i han assolit nivells que haurien estat inimaginables fa tan sols unes generacions. El descens mundial de la fecunditat es desenvolupa de manera diferent en els diversos contextos regionals i culturals. Els països europeus, abans preocupats per la superpoblació, ara ho estan pel descens demogràfic. Les societats de l’est asiàtic, conegudes pels seus “miracles” econòmics de postguerra, s’enfronten ara a unes de les taxes de fecunditat més baixes que mai s’han registrat, cosa que repercuteix en els índexs de creixement. Fins i tot els Estats Units, que durant dècades van mantenir una fecunditat propera al llindar de reemplaçament, han baixat a nivells històricament baixos. Només l’Àfrica subsahariana destaca com a regió on la fecunditat continua sent elevada.

Ara la qüestió no és només com ha disminuït la fecunditat, sinó per què ha baixat tant per sota del nivell de reemplaçament en molts contextos, i què implica això per al futur. Cal, però, subratllar algunes diferències regionals importants.

El Japó, Corea del Sud, Singapur i altres països de l’Àsia oriental presenten les taxes de fecunditat més baixes del món. Les raons d’aquests nivells excepcionalment baixos són complexes i estan interconnectades. En primer lloc, el fet de tenir fills en aquestes societats continua estant estretament lligat al matrimoni, i tenir-ne fora del matrimoni és molt poc habitual i no està gaire ben vist socialment. En segon lloc, la hipercompetència i la hiperinversió en l’educació i la cria dels fills fan que tenir més d’un fill sigui econòmicament prohibitiu. En tercer lloc, les normes de gènere conservadores fan que

sovint s'espera que les dones assumeixin responsabilitats desproporcionades a la llar i en la cura d'altres persones, fins i tot quan arriben a nivells més alts d'educació i aspiren a feines ben remunerades. [1] Moltes dones amb estudis superiors retarden o renuncien completament al matrimoni per evitar entrar en acords matrimonials que limitin les seves perspectives professionals i la seva autonomia personal. Els intents dels governs de fomentar el matrimoni o reduir la càrrega econòmica de la criança dels fills no han fet augmentar substancialment la fecunditat. Sense una reconsideració més profunda dels rols de gènere i de les intenses pressions al voltant del fet de tenir fills continua sent un repte reduir la diferència entre la baixa fecunditat real i l'ideal persistent de tenir al voltant de dos fills.

Països del sud d'Europa com Itàlia, Espanya i Grècia també han tingut una fecunditat persistentment baixa des de la dècada del 1990. Les condicions del mercat laboral i l'assequibilitat de l'habitatge en són els principals responsables. Períodes repetits amb una alta desocupació i un mercat laboral segmentat caracteritzat per contractes precaris per a les cohorts més joves desincentiven la formació d'una família en aquestes edats. [2] [3] Les dones que s'absenten de la feina per la maternitat s'arrisquen a patir penalitzacions importants en la seva carrera professional, tant en termes salarials com d'ocupació, el que s'anomena sovint *penalització per maternitat*. En aquests mercats de treball duals, en què és difícil aconseguir una feina estable, el cost percebut de tenir fills, a llarg termini, és substancial. Tot i que molts governs del sud d'Europa han aprovat polítiques familiars, aquestes polítiques solen ser menys generoses que al nord. Les empreses més petites tenen dificultats per oferir acords favorables a les famílies, i els pressupostos públics ajustats limiten l'abast de les intervencions. Els canvis culturals, com ara la reducció de la religiositat i l'evolució de la percepció del valor de tenir fills, també han contribuït de manera molt diferent en aquests països. Amb el temps, aquests factors reforcen uns patrons de fecunditat molt baixos que són resistents als esforços polítics dirigits principalment a reduir els costos directes.

Ni tan sols els països nòrdics s'han salvat del descens recent de la fecunditat. [4] Durant dècades, molts observadors van assenyalar els països nòrdics com un model de "bones pràctiques" en el foment d'una fecunditat més alta a través d'estats de benestar generosos, una àmplia oferta d'escoles bressol i lleis de gènere progressistes. Però fins i tot en aquests països la fecunditat ha disminuït en els darrers anys. Els experts assenyalen que, encara que les polítiques nòrdiques redueixin molts els obstacles econòmics i logístics, no poden contrarestar totalment els canvis de valors i els estils de vida que resten prioritats al fet de tenir fills. Aquest patró subratlla la necessitat d'entendre millor com les parelles sospesen les seves preferències pel que fa als fills en un panorama cada cop més complex d'aspiracions professionals, desenvolupament personal i normes socials canviants.

Mentre que la major part del món lluita contra una fecunditat baixíssima, l'Àfrica subsahariana continua destacant amb taxes de fecunditat que superen sovint els quatre fills per dona. La màxima fecunditat desitjada en aquests contextos reflecteix normes culturals i religioses profundament arrelades que donen valor a les famílies nombroses. En molts contextos africans, els infants es consideren un actiu, una font de seguretat per a la vellesa, mà d'obra familiar i la continuació del llinatge. Aquesta regió també té nivells més baixos

d'educació femenina i una incertesa econòmica més gran. Quan augmenta el nivell educatiu de les dones, la fecunditat tendeix a disminuir, però moltes nenes de l'Àfrica subsahariana continuen abandonant prematurament l'escola per limitacions econòmiques, matrimonis precoços o trasbalsos relacionats amb els conflictes.

La feblesa de les institucions polítiques, la inestabilitat i els conflictes redueixen l'eficàcia dels programes de planificació familiar i els serveis sanitaris. En aquests entorns, hi sol haver poca voluntat política per promoure la planificació familiar d'una manera contundent, ja que les enquestes d'opinió pública revelen una preferència elevada per a les famílies nombroses. En algunes zones, els conflictes dificulten l'accés als serveis de salut reproductiva, i les poblacions desplaçades continuen sent ateses de manera insuficient. Aquestes condicions creen un context en què la fecunditat continua sent relativament alta: ha anat baixant, però ho ha fet més lentament. [5] [6] L'estabilitat política i la millora de la governança podrien fomentar millors infraestructures educatives i sanitàries i, en última instància, reduir la fecunditat i acostar aquests països a les tendències mundials.

Quins són els principals marcs teòrics per explicar el descens de la fecunditat?

Els investigadors han proposat múltiples marcs per explicar els canvis de la fecunditat al llarg del temps. Destaquen tres teories que ajuden a estructurar el debat respecte d'aquesta qüestió: la nova economia domèstica, la hipòtesi de l'equitat de gènere i la segona transició demogràfica. Cadascuna aporta informació valuosa, però cap no explica plenament els patrons de fecunditat baixíssima que s'observen actualment.

Un primer marc important per reflexionar sobre el descens de la fecunditat és l'enfocament influent de la nova economia domèstica de Gary Becker, centrat en els factors econòmics i estructurals que influeixen en la grandària de la família. [7] A mesura que augmenta el nombre de dones amb estudis que s'incorporen a la població activa, aquestes s'enfronten a la disjuntiva entre les perspectives professionals i la cria dels fills. És el que aquesta teoria anomena *cost d'oportunitat de tenir fills*. Aquesta teoria fa referència també a l'existència d'una disjuntiva entre qualitat i quantitat. Això implica que, a mesura que augmenten els ingressos, els pares inverteixen més (el que Becker anomena *més qualitat*) en menys fills. En moltes economies avançades, però, la reducció dels costos directes i indirectes de tenir fills mitjançant polítiques públiques —com les escoles bressol subvencionades o els permisos de paternitat i maternitat— no ha fet augmentar substancialment la fecunditat. Tot i que aquestes intervencions poden fomentar el fet de tenir fills en edats més joves o poden fer augmentar marginalment les possibilitats de tenir un segon fill, el seu impacte global sobre el nombre total de fills que tenen les dones continua sent modest.

Un segon conjunt de teories remarca la importància de l'equitat de gènere tant en l'esfera pública (educació, mercat laboral) com en la privada (tasques domèstiques, cures). A mesura que progressen les societats, augmenten els èxits educatius i les oportunitats

professionals per a les dones, cosa que incrementa les seves expectatives en matèria d'igualtat de gènere en les parelles. Quan les responsabilitats domèstiques recauen de manera desproporcionada en les dones, la càrrega de conciliar la vida laboral i familiar esdevé feixuga. Els països que han aconseguit un equilibri de gènere més gran en les tasques domèstiques i la cura de persones tendeixen a tenir una fecunditat lleugerament superior. [8] Tot i això, fins i tot en llocs com els països nòrdics, amb uns permisos de paternitat i maternitat generosos i uns sistemes sòlids d'escoles bressol, la fecunditat ha disminuït en els últims anys, cosa que suggereix que, encara que l'equitat importi, no resol totalment el problema.

El marc de la segona transició demogràfica atribueix el descens de la fecunditat a canvis culturals i ideològics. L'augment del secularisme i l'individualisme i la recerca de l'autorealització han reduït les taxes de matrimoni, han endarrerit les unions i han posposat el moment de tenir fills. La segona transició demogràfica posa en relleu el paper crucial del canvi de valors, incloent-hi unes normes de gènere més igualitàries i l'acceptació de diverses formes de família. [9] Tot i això, encara que aquesta teoria apunti al canvi de valors com a motor central, no resulta tan útil per dilucidar el valor específic que les persones donen als fills. Es manté el supòsit que la gent continua tenint una preferència latent per tenir al voltant de dos fills, però les dades empíriques suggereixen que, quan es consideren tots els avantatges i inconvenients —carrera professional, lleure, qualitat de les relacions—, les preferències expressades per la gent poden inclinar-se per tenir menys fills dels que declaren de manera aïllada.

La diferència entre la fecunditat desitjada i la real

Un enigma persistent és la bretxa entre allò que la gent diu que vol i allò que acaba fent. Les enquestes mostren sistemàticament que, de mitjana, les persones de les societats amb una baixa fecunditat continuen afirmant que l'“ideal” és una família amb dos fills. Tot i això, el nombre real d'infants nascuts està molt per sota d'aquests ideals. [10] [11] A què es deu aquesta discrepància?

Captar amb precisió com se senten les persones respecte del fet de tenir fills és més complicat del que suggereixen les enquestes convencionals. Quan se'ls pregunta en abstracte, moltes persones diuen que volen tenir dos fills, cosa que possiblement reflecteix una norma cultural persistent. Però es tracta d'ideals hipotètics que no obliguen els enquestats a considerar els avantatges i els inconvenients a què s'enfronten a la vida real: estabilitat econòmica, lleure, promoció professional, qualitat de les relacions i autonomia personal. Tot i això, quan la decisió se situa en un context multidimensional —tenint en compte els avantatges i els inconvenients— poden triar de manera diferent.

Algunes metodologies innovadores recents, com ara els experiments conjunts i els dissenys factorials de les enquestes, han començat a revelar un panorama més complex. En un treball recent, juntament amb investigadors de diferents universitats, vam fer servir aquests experiments per investigar com perceben les persones els ideals familiars en diverses societats amb una baixa fecunditat, entre les quals l'espanyola. [12] Els enquestats

van avaluar perfils familiars hipotètics que variaven en múltiples dimensions, com ara el nombre de fills, l'estat civil, els ingressos, el repartiment del treball domèstic i la qualitat de la comunicació. Els resultats van mostrar que, encara que els participants veiessin negativament la manca de fills, tenir més d'un fill no augmenta substancialment el valor percebut d'una família. Això qüestiona la idea generalitzada que la família de dos fills continua sent un ideal immutable. Més aviat, quan les preferències es plantegen en un context que obliga a valorar avantatges i inconvenients, els individus mostren menys inclinació a tenir més d'un fill. En altres paraules, encara que les persones afirmen que dos fills és l'ideal normatiu, quan s'enfronten a disjuntives realistes, semblen indiferents entre tenir un o dos fills o bé consideren que no val la pena el cost addicional, l'esforç o la pèrdua d'oportunitats.

Si entenem les opcions de fecunditat com a part d'un entramat més ampli de preferències concurrents, podem explicar millor per què la fecunditat continua sent baixa malgrat les afirmacions generalitzades de voler tenir al voltant de dos fills. Els costos econòmics per si sols no poden explicar del tot per què la fecunditat ha baixat tan dràsticament. En canvi, les persones semblen sospesar els costos i els beneficis intangibles de tenir un segon o un tercer fill enfront d'altres dimensions de la vida que també es valoren. En un context de matrimonis tardans, mercats laborals precaris per als joves, limitacions en l'àmbit de l'habitatge, jornades laborals llargues i valors personals canviants, tenir menys fills sol semblar la millor opció.

La mà d'una infermera subjecta un nadó que descansa sobre el pit de la seva mare, pocs minuts després d'haver nascut. Fotografia: Adobe Stock

Una baixa fecunditat persistent malgrat les intervencions polítiques

Si n'hi hagués prou d'abordar les càrregues econòmiques del fet de tenir fills, ja hauríem vist un gir en el descens de la fecunditat. Molts països han introduït polítiques pronatalistes per animar les famílies a tenir més fills, des de transferències directes i bonificacions pel naixement d'un fill fins a escoles bressol subvencionades i permisos de paternitat i maternitat generosos. Tot i això, l'èxit d'aquestes intervencions ha estat limitat. [13] Les polítiques públiques han influït sovint en el moment de la vida en què les persones tenen fills, més que no pas en el nombre total. La fecunditat pot augmentar breument després d'introduir, per exemple, una prestació per permís de maternitat o paternitat, o després d'aplicar una bonificació pel naixement d'un fill, però l'efecte sol disminuir i no fa que la fecunditat torni als nivells del llindar de reemplaçament.

Als països nòrdics —sovint esmentats com el millor dels casos, amb polítiques de suport i una alta participació femenina en el mercat de treball— les taxes de fecunditat tornen a baixar. Això suggereix que, fins i tot quan es redueixen els costos directes i indirectes de la cria dels fills, les parelles continuen escollint tenir menys fills dels que havien dit que volien. De la mateixa manera, a l'Àsia oriental, on els governs han recorregut fa poc a campanyes de promoció del matrimoni o a incentius d'habitatge per a les parelles joves, la fecunditat continua sent una de les més baixes del món. L'eficàcia escassa de les intervencions polítiques centrades exclusivament en els costos suggereix que cal mirar més enllà de l'economia per entendre la caiguda actual de la fecunditat.

Replantejament dels enfocaments polítics

Atès que les polítiques pronatalistes actuals han tingut un èxit limitat en l'augment de la fecunditat, què haurien de tenir en compte els responsables polítics a partir d'ara? Les evidències de la recerca en aquest àmbit suggereixen que reduir simplement el cost monetari de tenir fills —per bé que sigui necessari— pot no ser suficient. La gent sembla prendre decisions en un context més holístic. Les intervencions polítiques que se centren únicament en el permís de maternitat i paternitat, els ajuts per a l'habitatge o els costos de la cura dels fills hi tenen un paper, però no aborden els canvis més profunds en la manera com les persones valoren els fills en relació amb altres trajectòries vitals.

A l'Àsia oriental, els debats polítics reconeixen cada cop més que el suport a les famílies requereix alguna cosa més que subvencions per a la cura dels infants: això pot voler dir repensar les llargues jornades laborals, fomentar rols de gènere més igualitaris i fer socialment acceptable tenir fills fora del matrimoni. Al sud d'Europa, millorar l'estabilitat del mercat laboral per als treballadors més joves, garantir que dedicar temps a tenir fills no comporti greus penalitzacions en la carrera professional i ampliar els ajuts a les famílies

podria ajudar-hi molt. Mentrestant, fins i tot als països nòrdics, amb prestacions generoses, entendre que la baixa fecunditat pot reflectir l'evolució de les preferències de la població suggereix que cap "solució" política única no garanteix el restabliment d'uns nivells de fecunditat més elevats.

En última instància, les polítiques han de bregar amb una població per a la qual el valor de tenir més fills sovint es veu superat per altres prioritats. Si els infants es consideren cada cop més com una dimensió d'un conjunt d'opcions multidimensionals —en lloc d'una fita vital per defecte—, els responsables polítics hi han de pensar d'una manera més àmplia. Les intervencions podrien tenir com a objectiu no només alleujar les pressions dels costos, sinó també crear entorns de suport que redueixin els costos emocionals i d'oportunitat de la criança dels fills. Això podria significar promoure una cultura del treball que respecti realment l'equilibri entre la vida laboral i la familiar, animar els homes a assumir una part més equitativa de les tasques domèstiques o canviar els discursos al voltant del que constitueix una vida adulta satisfactòria.

Conclusió: cap a una visió més completa i integral de la fecunditat

El descens sense precedents de la fecunditat registrat a tot el món —excepte en llocs com l'Àfrica subsahariana— planteja reptes demogràfics, econòmics i culturals urgents. Les teories existents han proporcionat unes pistes clau: la nova economia domèstica mostra com l'augment dels costos d'oportunitat frena la fecunditat; la hipòtesi de l'equitat de gènere explica per què uns rols domèstics més equilibrats afavoreixen una fecunditat més gran; i la segona transició demogràfica posa en relleu com la secularització, l'individualisme i la recerca de la realització personal alteren les pautes en la formació de la família.

Aquests marcs, però, no poden explicar del tot els extraordinaris mínims actuals. Fins i tot amb polítiques generoses que redueixen els costos directes de tenir fills, la fecunditat continua sent obstinadament baixa. Això suggereix que el fort descens de la fecunditat no només es deu a limitacions econòmiques o estructurals, sinó també a canvis fonamentals en la manera com les persones prioritzen el temps, les relacions, les carreres professionals i la llibertat personal. Les polítiques dirigides únicament a reduir costos tenen una eficàcia limitada. En última instància, és crucial reconèixer que l'estancament de la baixa fecunditat pot reflectir un recalibratge del que la gent vol, i no només del que es pot permetre.

REFERÈNCIES

- 1 — Brinton, M. C.; Oh, E. (2019). "Babies, Work, or Both? Highly Educated Women's Employment and Fertility in East Asia". *American Journal of Sociology*, núm. 125, p. 105-140.
- 2 — Adserà, A. (2005). "Vanishing Children: From High Unemployment to Low Fertility in Developed Countries". *American Economic Review*, núm. 95, p. 189-193.

- 3 — Adserà, A. (2011). “Where Are the Babies? Labor Market Conditions and Fertility in Europe”. *European Journal of Population*, núm. 27, p. 1-32.
- 4 — Kulu, H.; Andersson, G. (2023). *Fertility Decline and Family Policies in the Nordic Countries*, Mimeo.
- 5 — Adserà, A. (2020). “International Political Economy and Future Fertility Trends”. *Vienna Yearbook of Population Research*, núm. 18, p. 27-32.
- 6 — Bongaarts, J. (2017). “Africa’s Unique Fertility Transition”. *Population and Development Review*, núm. 43, p. 39-58.
- 7 — Becker, G. S. (1993). *A Treatise on the Family*. Edició ampliada. Harvard University Press.
- 8 — Esping-Andersen, G. (2009). *The Incomplete Revolution: Adapting to Women’s New Roles*. Polity Press.
- 9 — Lesthaeghe, R. (2010). “The Unfolding Story of the Second Demographic Transition”. *Population and Development Review*, núm. 36, p. 211-251.
- 10 — Adserà, A. (2006). “An Economic Analysis of the Gap Between Desired and Actual Fertility: The Case of Spain”. *Review of Economics of the Household*, núm. 4, p. 75-95.
- 11 — Sobotka, T.; Beaujouan, É. (2021). “Two is best? The Persistence of a Two-Child Family Ideal in Europe”. *Institut für Demographie - VID*, núm. 1, p. 1-81.
- 12 — Sobotka, T.; Beaujouan, É. (2021). “Two is best? The Persistence of a Two-Child Family Ideal in Europe”. *Institut für Demographie - VID*, núm. 1, p. 1-81.
- 13 — Gauthier, A. H. (2007). “The Impact of Family policies on Fertility in Industrialized Countries: a Review of the Literature”. *Population Research and Policy Review*, núm. 26, p. 323-346.

Alícia Adserà

Alícia Adserà és investigadora sènior permanent i docent a la School of Public and International Affairs de la Universitat de Princeton, on també dirigeix el Programa d’Estudis de Població dins de l’oficina Population Research. És doctora en Economia per la Universitat de Boston i integrant de l’Institute of Labor Economics (IZA) i del centre CreAM (Centre for Research and Analysis of Migration). Anteriorment va ser professora associada a la Universitat d’Illinois a Chicago i investigadora afiliada al Population Research Center de la Universitat de Chicago. La seva recerca se centra en la demografia econòmica —especialment les decisions de fecunditat—, el desenvolupament i les migracions. Ha estat becada per institucions com la Universitat de Chicago, la Fundació Alfred P. Sloan, la Generalitat de Catalunya i el Banc d’Espanya. Els seus treballs s’han publicat en revistes com *American Economic Review*, *Economic Journal*, *PNAS*, *Population Studies*, *Economic Policy*, *Journal of Population Economics*, *European Journal of Population*, *Journal of Law, Economics and Organization* i *Labour Economics*, entre d’altres.